

ними уголовними преступлениями. М., 1993. 8. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу». К., 1993. 9. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів // Кримінально-процесуальне законодавство України / Авт.-упоряд.: М.І.Мельник, М.І.Хавронюк. К., 1998.

Надійшла до редколегії 11.09.2000

С.М. Вихрист, ад'юнкт Ун-ту внутр. справ

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНОЇ СПІВПРАЦІ У БОРОТБІ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Наукою міжнародного кримінального права відокремлюються міжнародні злочини і транснаціональні злочини, або «злочини міжнародного характеру», як їх ще іноді називають. Існує декілька підходів до розмежування цих понять і, насамперед, щодо віднесення окремих складів злочинів до тієї чи іншої категорії. Перш за все, йдеться про міжнародний тероризм та незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Незважаючи на те, що за всіма ознаками вони належать до транснаціональних злочинів, їх поширеність та значний розмах викликають небезпідставну стурбованість світового співтовариства, тому все частіше лунають пропозиції віднести їх до міжнародних злочинів. Черговим свідченням тому є ініціатива декількох африканських держав доповнити юрисдикційні повноваження Міжнародного кримінального суду правом розглядати справи про незаконну торгівлю наркотичними засобами та психотропними речовинами.

За своєю юридичною природою більшість транснаціональних злочинів можна сміливо віднести до загальнокримінальних злочинів, ускладнених «іноземним елементом». Професор Панов В.П. виділяє три групи «іноземних елементів». Перша належить до суб'єкта злочину. Тобто, злочин носить міжнародний характер, якщо його виконавці і співучасники є громадянами декількох країн. Друга відноситься до об'єкта злочинного посягання, який не завжди співпадає з місцем скоєння злочину. Класичним прикладом є незаконне виготовлення доларів в Італії та збут їх іноземним туристам у Франції та Іспанії, де місцем злочину являються країни Європи, а шкоду заподіяно фінансовій системі США. Третя група об'єднує «іноземні елементи», пов'язані з об'єктивною стороною злочину. Мова йде про склади злочинів, які окремо закріплені в міжнародних угодах в силу їх виняткової міжнародної небезпечності і особливих міжнародних зобов'язань держав у боротьбі з ними. Наприклад, ст.3 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 10.03.1988 р. містить перелік злочинних діянь, щодо яких держави-учасниці зобов'язалися застосовувати всіх необхідних заходів з попередження, запобігання та розслідування, а також притягнення винних осіб до відповідальності. Початкове юридичне закріплення в міжнародній угоді є, поряд з ін-

шими, підставою для віднесення складу злочину до злочинів міжнародного характеру та до так званих «конвенційних» злочинів.

Усвідомлення необхідності співпраці у боротьбі з транснаціональною злочинністю прийшло давно. Чинників тому чимало, але серед головних слід назвати обмеженість права і можливості держави застосовувати юрисдикцію примусу або примусового виконання та судову або правозастосовну юрисдикцію на території інших держав, тому що таке застосування призвело б до порушення одного з ключових принципів міжнародного права – принципу невтручання у внутрішні справи держави. Фактично держава в змозі реалізувати в повному обсязі лише приписуючу юрисдикцію¹. Для реалізації інших видів юрисдикції їй потрібно отримати згоду на це від іншої держави або чекати, поки особа знову з'явиться у межах юрисдикційних повноважень державних органів. Будь-який із зазначених шляхів значно уповільнює та ускладнює процес розслідування, розгляду та вирішення кримінальних справ, що суттєво послаблює реалізацію, зокрема, принципів невідворотності покарання та відшкодування збитків, заподіяних злочинцем.

Слід розрізнити декілька видів процесуальних підстав співпраці у боротьбі з транснаціональними злочинами. *По-перше*, це міжнародні угоди про боротьбу з окремими видами злочинів міжнародного характеру. До них, зокрема, належать: Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р.; Конвенція про боротьбу із торгівлею людьми та із експлуатацією проституції третіми особами від 21.03.1950 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 10.03.1988 р.; Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден від 14.09.1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. та інші.

По-друге, це міжнародні угоди про надання правової допомоги у кримінальних справах та міжнародні угоди про екстрадицію. Серед чинних на території України до таких, наприклад, належать:

Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р.; Конвенція про правову допомогу в правових відносинах з цивільних, сімейних та кримінальних справ (укладена між державами-членами СНД) від 22.01.1993 р.; Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р.; Договір між Україною і Республікою Мол-

---

¹ Під приписуючою юрисдикцією розуміють владу держави видавати загальнообов'язкові норми; під юрисдикцією примусу або примусового виконання – владу держави здійснювати дії у відповідності до або у наслідок таких норм, а також примушувати фізичних та юридичних осіб дотримуватись права та актів його застосування; під судовою або правозастосовною юрисдикцією – владу держави підпорядковувати фізичних та юридичних осіб актам застосування права, які виносяться її судовими, адміністративними та іншими органами.

дова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р.; Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 22.07.1998 р.; Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 30.10.1992р.; Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998 р.; Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. та інші.

По-третє, це міжурядові та міжвідомчі угоди про надання правової допомоги чи про боротьбу з окремими видами злочинів. Наприклад:

Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччини про співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими тяжкими злочинами від 06.02.1995 р.; Угода між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії про надання взаємодопомоги у боротьбі з незаконним обігом наркотиків від 18.04.1996 р.; Угода між Державним митним комітетом України і Митним комітетом Республіки Грузія про співробітництво у боротьбі з незаконним обігом наркотиків і психотропних речовин від 13.04.93 р.; Угода про співробітництво між Міністерствами внутрішніх справ у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин від 21.10.1992 р.; Угода про співробітництво між Міністерствами внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю від 17.02.1994 р.; Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Чехії від 06.09.93 р.; Угода між Генеральною прокуратурою України і Прокуратурою Російської Федерації про правову допомогу і співробітництво від 21.05.1992р. та інші.

І, нарешті, *по-четверте*, це норми національного законодавства. Йдеться, зокрема, про:

Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 р.; Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15.02.1995 р.; Постанову Кабінету Міністрів України «Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми» від 25.09.1999 р.; Інструкцію про порядок проведення контролюваної поставки наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів, затверджена наказом Держмиткому, МВС, СБУ, Держкомкордону від 14.08.1995 р.; Інструкцію про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства, затверджена наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Верховного Суду України, Державної податкової адміністрації України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 29.06.1999 р. та інші.

Деякі автори пропонують додати ще один вид процесуальних підстав співпраці у боротьбі з транснаціональними злочинами – так званий «прин-

цип взаємності», але з огляду на той факт, що все більше країн висувують наявність угоди як одну з обов'язкових вимог щодо надання правової допомоги, кількість таких угод постійно зростає, а застосування зазначеної підстави носить виключний, епізодичний характер і як загальновизнана практика розглядатись не може, – з такою точкою зору погодитись важко. До того ж, принцип взаємності не має чіткого визначення і порядку реалізації, що дає підстави стверджувати про відсутність в ньому ефективних механізмів попередження зловживань і гарантування дотримання прав учасників процесу.

Незважаючи на те, що міжнародних угод про співпрацю у боротьбі зі злочинністю, учасницею яких на цей час є Україна, нараховується чимало, єдиного нормативного акта, який чітко регламентував би процедуру надання правової допомоги правоохоронними органами України іншим державам і навпаки, на жаль, не існує. Зрозуміло, що згідно зі ст.9 Конституції України всі міжнародні угоди, що є чинними на території України і згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, тобто нормами прямої дії. Але як дати собі раду серед цього розмаїття норм? Виходячи із змісту п.4 Постанови Пленуму Верховного Суду України №9 від 01.11.1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» положення чинних міжнародних угод є пріоритетними до національних норм, тобто при колізії між ними слід застосовувати міжнародні угоди, але що робити, коли існує протиріччя між самими міжнародними угодами? Деякі з них чітко вирішують це питання. В них, як, наприклад, у Європейській конвенції про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. йдеться, що вони замінюють собою положення будь-яких міжнародних договорів (з того ж питання) щодо тих країн, до яких вони застосовуються. Це не виключає можливості існування чи укладення інших угод між державами-учасницями, а лише застерігає, що такі угоди не повинні обмежувати існуючу. Решта ж угод, які не мають подібного застереження, ризикують стати диспозитивними. Держава за таких обставин отримує право діяти відповідно до тієї угоди, яка її найбільше влаштовує у кожному конкретному випадку. Але чи дійсно це так добре? Здається очевидним, що Україні потрібен окремий нормативний акт, який остаточно упорядкував би зазначені правовідносини. Тим більше, що достатня кількість міжнародних угод безпосередньо передбачають можливість їх реалізації із застосуванням норм національного процесуального права. Який саме вигляд повинен мати цей нормативний акт, тобто чи це буде окремий закон, чи окрема глава або розділ Кримінально-процесуального кодексу України, – на даному етапі суттєвого значення не має. Світова практика свідчить, що він може мати будь-яку форму, навіть вигляд конституційного або органічного закону. Зрозуміло одне – така норма потрібна.

Донедавна на теренах України діяв Наказ МВС України №600 від 3.09.1995 р. «Щодо Інструкції «Про порядок зношення органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав з питань запобігання, розкриття та розслідування злочинів». Він щонай-

менше частково втратив чинність у зв'язку з прийняттям 29.06.1999 р. спільної міжвідомчої Інструкції про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства. Найсуттєвішою відмінністю між ними є розподіл і розмежування компетенції між Генеральною Прокуратурою України і Міністерством юстиції України. На відміну від попереднього наказу, де повноваження з розгляду і вирішення справ про надання правової допомоги органам юстиції та правоохоронним органам інших держав належали виключно Генеральній Прокуратурі України, відтепер вони розподілені між останньою і Міністерством юстиції України. Відтак, відповідно до п.1.6. Інструкції центральними органами України, компетентними вирішувати та розглядати питання щодо виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства є Міністерство юстиції України (щодо справ, що перебувають на розгляді в суді) і Генеральна прокуратура України (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ). В такому розподілі є свої позитивні і негативні аспекти. Безперечно позитивним слід вважати запровадження певної спеціалізації, а також ідею скоординованих дій замість конкуренції. Крім того, це, можливо, відлуння спроби розподілити навантаження та створити систему зустрічного контролю. Але з іншого боку, в Інструкції чимало прикладів неодноразової передачі справи чи матеріалів з одної установи до іншої. Це, здається, може призвести до безпідставного зволікання з строками розгляду і вирішення справ. Тому, мабуть, слід ще раз уважно розглянути можливість концентрації повноважень у таких справах в одних руках. Взагалі, у світовій практиці склалося два погляди на вирішення цієї проблеми. В одних країнах повнота компетенції з розгляду та вирішення справ про надання правової допомоги у боротьбі зі злочинністю належить одному органу, в інших – процес прийняття рішень має декілька стадій, головним принципом якого є затвердження рішення нижчої інстанції вищою. Як вища інстанція виступає суд або палата парламенту. Нижча – як правило, один з виконавчих органів. Обидві системи достатньо ефективно діють, і ще не досягнуто однастайності з приводу того, яка з них більш вдала. Тому при роботі над проектом національної норми про надання правової допомоги слід урахувати той досвід, який без особливих перешкод і труднощів можна впровадити у правову систему України, та який спростив би процес прийняття рішення з дотриманням вимог міжнародного та національного права.

Спрощення процесу надання правової допомоги безперечно матиме позитивний вплив на боротьбу з транснаціональними злочинами в цілому, оскільки це надасть можливість більш оперативного реагувати на порушення законності і дії злочинців. Але завжди слід пам'ятати про дотримання прав людини та гарантії попередження і захисту від зловживань. І лише за таких обставин міждержавна співпраця у боротьбі з транснаціональними злочинами відповідатиме вимогам сучасності.

Список літератури:

1. Бородян С.В., Ляхов Е.Г. Международное сотрудничество в борьбе с уголовными преступлениями. М., 1983. 2. Выхрист С.М. К вопросу об экстрадиции // Актуальные проблемы современной науки в исследованиях молодых ученых. Вип. 3 і 4. 1997. 3.

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. 1995. №10. Ст.62. 4. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. 1995. №10. Ст.60. 5. Лист ДПА України від 20.02.97 р. №26-00/10-1256 «Про порядок надання правової допомоги серед країн СНД» // Юридичний вісник України. 3-9.04.1997 р. №14(92). 6. Лукашук И.И. Международное право. М., 1997. 7. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. М., 1999. 8. Ляхов Е.Г., Кузьмина М.Н. Деятельность органов внутренних дел Российской Федерации и международное право // Московский журнал международного права. 1997. №2. 9. Международный Уголовный Суд: история дискуссий и основные разногласия. // Российский бюллетень по правам человека. 1999. №12. 10. Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Верховного Суду України, Державної податкової адміністрації України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, №34/5/22/130/512/326/73 від 29.06.1999 р. «Про затвердження Інструкції про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства» // Офіційний вісник України. 1999. №28. 11. Панов В.П. Международное право (учебные материалы). М., 1997. 12. Панов В.П. Международное уголовное право. М., 1997. 13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми» від 25.09.1999 р. №1768 // Офіційний вісник України. 1999. №39. 14. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Кн.1. К., 1996.

Надійшла до редколегії 19.07.2000

І.В. Лесюкова, магістрант Ун-ту внутр. справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Проблема злочинності в наш час все більше набуває глобального характеру. Оскільки злочинність практично в усіх країнах світу перетворюється в серйозну перешкоду на шляху їх соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, істотно знижуючи якість життя населення, то це й зумовлює зацікавленість членів світової спільноти в спільному пошуку найбільш дієвих шляхів і засобів розв'язання даної проблеми.

Представники міжнародної спільноти з тривогою зазначають, що тероризм, корупція, незаконна торгівля наркотиками, фальшивомонетництво й інші міжнародні кримінальні злочини набувають все більшого поширення. Це пояснюється тим, що організована злочинність росте й набуває транснаціонального характеру. Злочинність загрожує життю, безпеці та власності окремих осіб і общин. Тому проблема злочинності, що вважалася ще недавно внутрішньою справою держави, вже не може вирішуватися лише урядами окремих країн.

Ефективна боротьба з транснаціональною організованою злочинністю можлива тільки при активній взаємодії країн світової спільноти і, зокрема, особливо, країн СНД. На жаль, у цілому ряді випадків в умовах становлення молодих держав цьому заважає невіршеність цілого ряду пи-